

праць Всеукраїнської науково-практичної конференції ДДПУ. – Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. – С. 10-14.

3. Бріскін Ю. А. Організаційні основи паралімпійського спорту / Ю. А. Бріскін. – Львів ДІФК. – Львів: Кобзар, 2004. – 180 с.

4. Воропаєва Т. Роль еліт у цивілізаційному поступі українства / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. Випуск 14. – К., 2013. – С. 9 – 16.

5. Грабовська І. Філософсько-світоглядне наповнення категорії «українство» / І. Грабовська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. Випуск 1 (17). – С. 29 – 32.

6. Жмудська-Бродницька М. Міжкультурність спорту у світових комунікаційних процесах / М.

Жмудська-Бродницька // Українознавчий альманах. Випуск 11. – К., 2013. – С. 251 – 254.

7. Мамардашвили М. К. Сознание и цивилизация / М. К. Мамардашвили. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – 288 с.

8. Платон. Собрание сочинений в 4 томах. – Том 1 / Платон. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета; «Издательство Олега Абышко», 2006. – 632 с.

9. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт; [пер. з англ. П. Таращук]. – К.: Основи, 1994. – 223 с.

10. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

УДК 7.011:316.3(477)

Ніна Авер'янова

Консолідуєча роль мистецтва в сучасному українському суспільстві

Складний період, у якому нині перебуває Україна – війна на Сході нашої держави, політична дестабілізація всередині країни та соціально-економічна криза потребують значного посилення консолідаційних процесів у суспільстві. Історичний досвід переконливо демонструє, що за допомогою впливу на суспільну свідомість можна досягти значних результатів у напрямку формування певних ідеалів, цінностей, духовних потреб, стереотипів і патріотичних настанов соціуму. Таким специфічним засобом впливу на суспільну свідомість є мистецтво. Тому продумане і цілеспрямоване використання мистецтва у сучасних процесах реформування українського суспільства здатне виступити потужним чинником консолідації українства.

Ключові слова: мистецтво, сучасне мистецтво, суспільство, українське суспільство, консолідація суспільства.

Nina Averianova

Consolidating Role of Art in the Modern Ukrainian Society

The difficult situation which is now in Ukraine – the War in the East of our state, political destabilization inside of it as well as socio-economical crisis – needs strengthening of consolidating processes in our society. Historical experience demonstrates perfectly well, that through the influence on social consciousness man can achieve important results in creating of certain ideas, values, spiritual needs as well as stereotypes and patriotic ideals. Such special way of influence of on social conscious is art. That is why such purposeful usage of art in modern processes of reformation of Ukrainian society can be a powerful factor of consolidation of Ukrainians.

Keywords: art, contemporary art, society, the Ukrainian society, consolidation of society.

З часу отримання Україною незалежності змінилися пріоритети державної культурної політики, яка спрямовується на розвиток національної культури та мистецтва. Останнє, маючи здатність впливати на пізнавальну, емоційну та вольову сфери українських громадян, на їхню свідомість і підсвідомість, здатне змінювати цінності, ідеали, стереотипи й установки суспільства в цілому. Тобто використовуючи мистецтво як специфічний інструмент впливу на суспільну свідомість, можна консолідувати українство навколо значущих для української держави цінностей і смислів, що особливо актуально в сучасних умовах війни на Сході України та поглиблення моральної кризи українського суспільства. Іншими словами, мистецтво можна перетворити на дієвий чинник формування духовних потреб, національно-патріотичних почуттів та національної свідомості українства. Створюючи твори мистецтва митці повинні враховувати зазначені завдання.

Звернувшись до праць відомих вчених, філософів, починаючи від античних часів і до наших днів (Платона, Аристотеля, Г. Гегеля, Ф. Шіллера, Ф. Шеллінга, І. Франка, О. Потебні, Ю. Борєва, М. Бровка, В. Панченко, Р. Шульги та ін.) можна

помітити, що їхні думки відрізняються щодо уявлень про сутність мистецтва, про пріоритетність його видів, однак перекликаються у своєму розумінні мистецтва як засобу потужного впливу і на суспільство, і на окрему особистість.

Так, наприклад, праці Платона засвідчують, що його ставлення до феномена мистецтва в цілому є досить критичним і скептичним. Філософ сумнівався щодо його можливостей реалізувати головну мету людської діяльності – пізнати істинну сутність явища. Проте людина, на його думку, народжується з ідеями краси, добра та істини в душі, тому можна і необхідно використати мистецтво для впливу на людину, бо «воно найбільше проникає вглиб душі і найсильніше її зачіпає... Хто в цій галузі вихований як потрібно, – підкреслює Платон, – той дуже гостро сприймає різні хиби й недоліки в природі та мистецтві» [9, с. 148]. Філософ вважав неприйнятними для мистецтва сюжети, які руйнують у громадян «батьорість духу», викликають у них різноманітні страхи і фобії, послаблюють волю та привчають до гультайства, визнаючи цим непересічний вплив мистецтва на громадян і суспільство.

Аристотель суть мистецтва вбачав у тому, що воно повинно показувати загальні та типові властивості речей об'єктивного світу, наслідувати життєві реалії, в цьому його цінність і важливість для суспільства. Мистецтво, на думку філософа, є ефективним засобом становлення емоційно-психологічного стану людини, її морально-вольового вдосконалення. Окрім цього «будь-яке мистецтво та виховання мають своєю ціллю доповнювати те, чого не вистачає від природи» [3, с. 566]. Вчення про катарсис Аристотеля (очищення душі мистецтвом) і в наші дні залишається актуальним.

Роздуми про значення та місце мистецтва в людському бутті склали частину загально-філософської концепції Г. Гегеля. Він вважав, що мистецтво допомагає людині «...духовно усвідомити внутрішній та зовнішній світ, уявляючи його як предмет, в якому він пізнає своє власне "Я"» [6, с. 106]. «Ми стверджуємо, – продовжував мислитель, – що мистецтво покликано розкривати істину в чуттєвій формі...» [6, с. 127]. Найголовніше завдання мистецтва, підкреслював Г. Гегель, – передати в конкретно-чуттєвій формі, у формі особливого, найзагальніше.

Ф. Шіллер у своїх «Листах про естетичне виховання людини» вказав завдання мистецтва – формувати духовно досконалу людину та суспільство. Він зауважував, що причиною всіх негараздів у соціумі є дефіцит культури та моральності, нестача лагідності, доброти та милосердя, краси людських стосунків. Проте у мистецтві гармонізуються протилежності фізичного і морального життя людства: «Піднесене, як і прекрасне, з надміром розпито по всій природі і всі люди мають здібність сприймати як те, так і інше. Проте зародки цієї здатності розвиваються нерівномірно і мистецтво повинно сприяти цьому розвитку» [15, с. 496]. Ф. Шіллер закликав вивчати і пізнавати мистецтво, що сприятиме формуванню культури особистості та суспільства.

І. Франко на теренах України започаткував філософсько-психологічний аналіз мистецтва своєю науковою роботою «Із секретів поетичної творчості». Мистецтво, на думку автора, здатне виступати активним чинником виховання молоді. Тому він пропонував використовувати вплив мистецтва у формуванні естетичних смаків і почуттів особистості, у виявленні та розвитку її здібностей. При цьому І. Франко першочергово роль відводив художній літературі, «...се найвищий вицвіт людської цивілізації, найкраще її мірило» [13, с. 383], – стверджував мислитель.

В естетичній концепції Лесі Українки краса завжди знаходиться біля життєвих джерел, вона існує в самій людині, в її діях, а мистецтво виникає як «іскра Прометєя». Мистецтво, продовжує авторка, – це природний спосіб пробудження та виховання почуттів і вищих устремлень, які ведуть людей до прогресу та покращення їхньої долі [12].

За О. Потебнею, мистецтво – це дійсність в чуттєвому прояві, це засіб, за допомогою якого твориться думка, «воно, зв'язуючи між собою явища, очищаючи і спрощуючи думку, дає її огляд, її усвідомлення, насамперед самому митцю...» [11, с. 54]. Вчений розглядав мистецтво як специфічну складову пізнавальної діяльності людини, яка спрямована на вивчення природи і суспільства. Він підкреслював необхідність враховувати зазначену

дієвість мистецтва й використовувати її у потрібному для суспільства напрямі.

Мистецтво як естетичний феномен культурно-історичного розвитку соціуму впливає на всі сфери суспільної практики. Свої функціональні потенції мистецтво повністю розгортає в різнобічних зв'язках і взаємозумовленості, єдності з життє-діяльними суспільними структурами. Мистецтво є широкою системою комунікації, яка практично не має перешкод, воно транслює художню інформацію на найширшу аудиторію. «Мистецтво є становлення і здійснення істини» [14, с. 304], воно сприяє усвідомленню й осмисленню цілого універсуму людського буття, поривань та «одвічних» питань, є важливим засобом «піднесення» духовного світу людини. Тільки у мистецтві, чи то музика, образотворче мистецтво, кіно, театр, література та ін. маємо можливість побачити увесь спектр людських пристрастей, вихід із свого власного, внутрішнього кола у трансцендентні межі. Звичайно, мистецтво – це не підручник громадянськості, але воно має здатність викликати сумніви, спонукає замислюватися, спрямовує на певний життєвий вибір і зразок поведінки.

У наші дні суттєвим є те, що «революційні зміни, що відбулися в 2014 р., актуалізують завдання зміцнення духовного потенціалу України» [5, с. 49]. Тому, взаємодіючи з творами мистецтва, кожний український громадянин має можливість включитися в особливу духовну діяльність, різновидами якої є естетичне сприймання, естетичне споглядання, естетичне задоволення, естетична насолода, образне мислення, творча уява, естетичні судження, співпереживання, співучасть, катарсис, емоційна оцінка об'єктів, відкриття або формування естетичних цінностей, актуалізація естетичних здібностей тощо. Як і будь-яка цілеспрямована діяльність, духовна діяльність є соціальною формою буття людини. Через духовну діяльність людина, член суспільства, вступає у певні зв'язки із зовнішнім світом, в естетичні відносини з дійсністю, змінюючи при цьому саму себе, свої здібності, свій внутрішній світ. Кінцевим результатом духовної діяльності людини в системі суспільної практики є не тільки формування її творчих сил та здібностей в певній конкретній сфері, але й цілісний її розвиток.

Проте у наші дні мистецтво не достатньо затребуване як суспільством, так і українською державою, що обумовлено певними чинниками. Серед них – утворення приватних і громадських художніх інституцій, мистецьких галерей, творчих об'єднань, що, звичайно, значно зменшує роль держави у розвитку художньої культури. Окрім цього соціально-економічна криза, яка відбувається в сучасній Україні, не сприяє доступності мистецьких надбань до широких верств населення. Так, згідно з даними Державної служби статистики України видатки зведеного бюджету України на культуру і мистецтво зменшились (у % до ВВП: 2012 р. – 0,6%; 2013 р. – 0,6%; 2014 р. – 0,5%; 2015 р. – 0,1% (не включені видатки бюджетів Автономної Республіки Крим і м. Севастополь)); значно зменшилась кількість громадян, які відвідують концерти (2012 р. – 4,2 млн.; 2013 р. – 4,1 млн.; 2014 р. – 2,4 млн.; 2015 р. – 2,5 млн.); відвідування театрів (2012 р. – 6,3 млн.; 2013 р. – 6,4 млн.; 2014 р. – 5,4 млн.; 2015 р. – 5,6 млн.);

відвідування музеїв (2012 р. – 18,9 млн.; 2013 р. – 18,7 млн.; 2014 р. – 14,2 млн.; 2015 р. – 15,1 млн.) [7].

Мистецтво, зокрема, література залишається стратегічним чинником зміцнення гуманітарного поля України. Так, в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» підкреслюється: «Треба наголосити, що консолідація суспільства неможлива без якісного масового читання, яке в умовах цифрової епохи катастрофічно зменшується... Нація, яка читає, вміє критично мислити та не піддається ворожій антигуманній пропаганді» [2, с. 363]. Дійсно, нині відбувається широка експансія візуальних форм мистецтва як у життя суспільства в цілому, так і окремої його особистості; кінотеатри, телевізор і комп'ютер створюють новий режим сприйняття. Інформаційні мережі дають доступ до будь-якої необхідної інформації, вони наближують центр і периферію, що є великим досягненням сучасності. Проте візуальний образ, на відміну від друкованого тексту, сприймається миттєво, він не сприяє запам'ятовуванню. Інформація, отримана лише через сучасні візуальні образи – це ще не формування думок і висновків; сприймати інформацію – ще не означає думати, замислюватися, аналізувати. Читання книг, наукових журналів і газет відійшло на другий план, однак читання, як відомо, – це особливий тип розумової праці, який розвиває абстрактне й логічне мислення, здатність до концентрації уваги. Коли людина перестає читати, то вона втрачає здатність до швидких асоціацій, до яскравості уявлень, до емоційності сприйняття. При цьому залишається суттєвим питанням, яку саме літературу читають громадяни України. І хоча в 2016 р. у нашій державі значно зросло видавництво книг і брошур українською мовою як за кількістю назв, так і за тиражем [8], але, найперше, необхідно, щоб вони були наповнені українським контентом, сприяли би популяризації України в світі.

На формування нових естетичних смаків і цінностей українських громадян впливають умови ринкових відносин у мистецтві. Дійсно, світ сучасного мистецтва – це ринок, у якому існують прямі продажі та реклама. Популяризм окремих видів мистецтва багато в чому залежить від можливості його тиражування, а також від розповсюдження засобами масової комунікації. У більшості випадків популяризуються тільки ті твори мистецтва, які ймовірно будуть затребувані широкою аудиторією, що принесе прибуток. Тому досить часто підґрунтям творчості українських митців стають концепції неklasичної філософії, екстраординарне, еротика, жорстокість, тобто все те, що викликає посилені інтерес у глядачів. Недаремно Бодрійяр, характеризуючи сучасне мистецтво зауважував: «У тому хаосі, який нині панує в мистецтві, можна прочитати порушення таємного коду естетики, подібно тому як у безпорядку біологічного характеру можна прочитати порушення коду генетичного» [4, с. 25]. У творах сучасного мистецтва важливими стають, найперше, епатажна художня ідея та можливість її втілення в життя, а не якість професійної підготовки митця та естетичність виконаного твору. Сьогодні, наприклад, художником може стати будь-яка людина, що не має базової

художньої освіти, але яка свою творчість вважає цікавою та оригінальною. Та й мистецтвом може вважатися будь-який предмет у певному контексті, від пісуара до трупів тварин у формальдегіді. Головне – це концепція та неординарність, при цьому автори зазначених творів сучасного мистецтва не дуже переймаються питанням, чи була зрозуміла концепція їхнього твору, чи ні.

Таким чином, для нашої держави залишається стратегічним питанням розбудови української інституції сучасного мистецтва, а також політика сприяння розвитку сучасного мистецтва, що водночас є одним з напрямів культурної дипломатії, «значення якого є не менш стратегічним, – підтримка українських креативних індустрій та стимулювання їх участі у соціально-культурному розвитку» [10, с. 27]. Окрім цього слід зазначити, що «важливим складником культурної дипломатії на сьогодні є безпековий аспект» [5, с. 56], адже культура, а мистецтво як її частина, може формувати позитивний імідж України в світовому просторі, у певній мірі поширювати власні впливи за кордоном, розширювати зв'язки між українською і зарубіжними арт-спільнотами та підвищувати інвестиційну привабливість нашої держави.

Мистецтвознавці, культурологи та філософи, що піднімають важливе питання про комерціалізацію сучасного мистецтва, звертають увагу на факт зниження його соціальної й культурної значимості. Комерціалізація сучасного мистецтва сприяє зниженню таких основних соціальних функцій мистецтва як суспільно-перетворююча (здійсною ідейно-естетичний вплив на суспільство), пізнавально-евристична (виконує просвітницьку діяльність), виховна (сприяє формуванню цілісної особистості), сугестивна (навіює певний спосіб мислення і почуттів). Звичайно, всі функції мистецтва необхідні та потрібні, включаючи і розважальну, і соціально-комунікативну, проте, враховуючи проблеми і завдання українського суспільства, на сьогодні більшої уваги заслуговують суспільно-перетворююча, пізнавально-евристична та виховна функції. Тільки через цілеспрямовано організовані системні впливи на суспільство, оптимально використовуючи соціальні функції мистецтва, можна сприяти повноцінному засвоєнню громадянами України цілісного національного образу світу, морально-етичних норм, духовних потреб, патріотичних настанов, національних та загальнолюдських цінностей, що сприятиме консолідації українського суспільства.

Так, наприклад, сила впливу мистецтва на консолідацію українства яскраво була продемонстрована під час революційних подій зими 2013 – 2014 рр. Можна з впевненістю говорити, що за кілька місяців головна площа Києва перетворилася на величезний мистецький салон, адже тут були презентовані графіті, скульптури, плакати, інсталяції, фотографії, звучали виступи піаністів і співаків. Головним символом Євромайдану стала металева конструкція новорічної ялинки, прикрашена креативними революційними плакатами – це була головна і найважливіша інсталяція Євромайдану. Величезний за своїм масштабом хеппенінг транслювався у багатьох країнах світу: концерти

відомих і невідомих музикантів, майстрів слова, народний фольклор, художні виставки під відкритим небом, плакати з лозунгами, малюнки у наметовому містечку, художні конкурси й акції. Мистецький Євромайдан став одним із напрямків сучасного українського мистецтва. Він продемонстрував консолідацію українських громадян для наступного кроку формування політичної нації європейського типу. Представлені на ньому інсталяції, графіті, карикатури, портрети героїв Небесної Сотні, декоративно розмальовані щити і шоломи засвідчили, що мистецтво відповідає вимогам часу й не може перебувати поза проблемами суспільства, відмежовуватися від його болючих і складних питань [1].

Як бачимо, вплив мистецтва на суспільство значний, він значно сильніший, ніж той, що відображений сьогодні у державних документах. Тому важливо сприяти вивільненню соціального потенціалу мистецтва та використовувати його у розвитку українського суспільства. Суттєвим є й те, що засобами мистецтва Україна формує власний імідж у світовому просторі. Українські письменники, художники, артисти засобами мистецтва прагнуть донести і до європейської аудиторії, і до своїх російських колег власне бачення важких і болючих проблем, які переживає українська держава. Вони розповідають світові про Україну, її досягнення, про особливості національного розвитку, про труднощі, які виникають у процесі становлення демократичних інститутів, про екологічні та демографічні проблеми. Таке аналітичне й критичне осмислення всіх цих проблем і сприяє утвердженню України як демократичної держави та слугує просуванню її на міжнародній арені.

Отже, активне включення мистецтва у реформування українського суспільства сприятиме загальнонаціональній консолідації українства. Для цього необхідні розробки наукових рекомендацій з формування політики у мистецькому просторі. Наукові розробки, на відміну від рекомендацій представників художньої культури, мають системне, цілісне і далекоглядне бачення сучасних перетворень, що відбуваються в Україні. Необхідна така державна політика в просторі культури, яка б підтримувала те мистецтво, яке сприяє формуванню і збереженню системи базисних цінностей суспільства та орієнтує на них українських громадян.

1. Авер'янова Н. Образотворчість Євромайдану як вияв національної гідності українців / УДК 792.071.2.027:7.094(477)

Ніна Авер'янова // Українознавчий альманах. Випуск 16. – Київ, Мелітополь, 2014. – 322 с. – С. 207 – 211.

2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.

3. Аристотель. Політика // Платон, Аристотель. Політика. Наука об управленні государством. – М.: Изд-во Эксмо; СПб: Terra Fantastica, 2003. – 864 с.

4. Бодрийяр Ж. Прозрачність Зла / Жан Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 258 с.

5. Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави. Серія «Гуманітарний розвиток». Випуск 4: Зб. наук.-експерт. матеріалів / За заг. ред. С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2015. – 104 с.

6. Гегель Г. Лекції по естетике: В 2-х т. – Т. 1. – СПб: Наука, 1999. – 622с.

7. Державна служба статистики України. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2015 році. Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – К.: ДССУ, 2016. – 94 с.

8. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2016 році / Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrbook.net/statistika_.html

9. Платон. Государство. Законы. Политик / Предисл. Е. И. Темнова. – М.: Мысль, 1998. – 798 с.

10. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України. Серія «Гуманітарний розвиток». Випуск 5: Зб. наук.-експерт. матеріалів / За заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. – К.: НІСД, 2016. – 92 с.

11. Потебня О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іванько, А. І. Колодний. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.

12. Українка Леся. Про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1966. – 299 с.

13. Франко І. Теорія і розвій історії літератури // Твори: В 20-ти т. – Т. 16. – К.: Держ. ви-во худ. літ., 1955. – С. 382 – 396.

14. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – 511 с.

15. Шиллер Ф. Собрание сочинений в семи томах. – Т. 6 (Статьи по эстетике). – М.: Гос. из-во худ. литературы, 1957. – 791 с.

Олександр Безручко

Запровадження М.П. Верхацьким традицій Л.С. Курбаса в українську школу театрального та екранного мистецтва

У статті досліджено специфіку запровадження традицій Л. С. Курбаса в українську школу театрального та екранного мистецтва видатним українським режисером, театрознавцем, патріархом української театральної педагогіки, режисером-лаборантом, секретарем режисерського штабу «Березоля» Л. С. Курбаса, професором Михайлом Полієвктовичем Верхацьким.

Ключові слова: Михайло Верхацький, Леся Курбас, Володимир Горпенко, Микола Мерзлікін, Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, «Березоль».